

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

סולידריות, לאומיות והומניזם: על שאלת ההגירה

פרופ' אברהם דיסקין

פברואר 2014

אדר א' תשע"ד

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

המכון לאסטרטגיה ציונית הוא גוף עצמאי הפועל למען שמירת צביונה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל על פי עקרונות מגילת העצמאות.

המכון פועל לשמירת זכויות האדם במדינת ישראל ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל.

המכון פועל למען הידוק הקשר בין יהודי התפוצות למדינת ישראל על פי ערכי הציונות.

המכון עוסק בעריכת מחקרים, כתיבת תכניות והגשות, הדרכת מנהיגים צעירים, ייזום כינוסים, סמינרים, סיורים ופעילויות אחרות למען חיזוקה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי.

The Institute for Zionist Strategies is an independent non-partisan organization dedicated to the preservation of the Jewish and democratic character of the state of Israel, according to the principles of Israel's Declaration of Independence.

The Institute strives to promote human rights within Israel in the spirit of the principles of freedom, justice, integrity, and peace as prescribed by the Jewish Heritage.

The Institute strives to fortify the bond between the Jews in the Diaspora and the state of Israel, according to the values of Zionism.

The Institute engages in research, formulation and advancement of programs, training of young leadership, organization of policy conferences, seminars, and field study missions, and in other activities to strengthen the State of Israel as the National Homeland of the Jewish People.

רחוב המלך ג'ורג' 58, מיקוד: 9426223 ירושלים

58 King George St., 9426223 Jerusalem

Tel. +972 2 581 7196; Fax: +972 2 532 2422

info@izs.org.il; www.izs.org.il

סולידריות, לאומיות והומניזם: על שאלת ההגירה

דילמת גבולות הסולידריות

שאלת ההגירה למדינת לאום ולכל מדינה אחרת קשורה קשר הדוק בדילמה חברתית הידועה מזה אלפי שנים. כל חברה מורכבת ממרכיבים – פרטים או קבוצות – שיתוף הפעולה בין הפרטים הללו עלול לקדם לא רק את אינטרס הכלל אלא גם את האינטרס של כל אחד ממרכיבי החברה. אך לעיתים קרובות "האסטרטגיה השלטת" של כל אחד ממרכיבי החברה היא דווקא שלא לשתף פעולה עם יתר המרכיבים. לדילמה זו שמות רבים. בהקשר הנוכחי, מסיבות שנציין בהמשך, אנו נכנה אותה בשם "דילמת גבולות הסולידריות".

בטרם נרחיב ראוי להדגיש כי שאלת ההגירה קשורה בנושא קרוב והוא זכותם של פרטים וקבוצות להצטרף לקבוצות אחרות ושאלת חובתן של קבוצות לקלוט לתוכן פרטים או קבוצות שאינן משתייכות אליהן מלכתחילה.

"דילמת גבולות הסולידריות" זוכה לעיתים קרובות לשמות אחרים דוגמת "הדילמה של שדה המרעה המשותף", "הטרגדיה של הכלל" ו"דילמת האסיר". את דוגמת 'שדה המרעה המשותף', הציע הוגה בריטי, ויליאם פורסטר לוי, במאמר שפורסם ב-1833¹. דוגמה זו זכתה לפרסום נרחב ביותר בעקבות מאמר שפרסם גארט הארדין ב-1968, שכותרתו "הטרגדיה של הכלל"².

דילמה דומה מאוד המתייחסת לקבוצה מצומצמת של שני חברים בלבד, ידועה בשם "דילמת האסיר". את הדוגמה זו הציעו בערך ב-1950 המתמטיקאים מריל פלוד (Merril Flood) ומלווין דרשר (Melvin Dersher), אם כי לעתים היא מיוחסת לאלברט וו. טאקר (Albert W. Tucker). בכל מלבושיה מדובר בדילמה שבה חברים בקהילה מאמצים דפוס התנהגות הנהנה, על פי מושגי תורת המשחקים, מ"דומיננטיות מוחלטת" על פני דפוסי התנהגות אחרים. כלומר, תהא התנהגות החברים האחרים בקהילה אשר תהא, אימוץ דפוס ההתנהגות האמור יניב את התועלת הגבוהה ביותר למאמצו. אך אם יאמצו הכול את דפוס הפעולה הזה, יצא שכרם בהפסדם.

¹ Lloyd, W.F. *Two Lectures on the Checks to Population*, 1833
² Hardin, G., "The Tragedy of the Commons", *Science*, 162(3859), 1243-1245, 1968

בדוגמא של לויד מדובר למשל על רועים המנצלים ניצול יתר את האחו המשותף דבר שיביא עליו כליה. נניח שהרועים הגיעו להסכם על שימוש מוגבל באחו, החלופה העדיפה לכל רועה היא להפר את ההסכם בין אם יקיימו אותו רעיו, בין אם יפרו אותו ובין אם יתחלקו יתר הרועים בין מקיימים ומפרים.

רבים עסקו במציאת הפתרון לבעיות מהסוג הנידון. שלושה סוגים עיקריים של פתרון התמקדו ב"כפייה", ב"אחוה" וב"חזרה". "פתרונות כפייה" הציעו להפקיד את ההחלטות הציבוריות בידי שליטים, או להפקיד בידי השליטים את היכולת לכפות על הנשלטים למלא הסכמים שהשיגו האזרחים בינם לבין עצמם. "פתרונות אחווה" שמו את הדגש בפיתוח האחוה בין בני האדם, בנוסח "את השנוא עליך אל תעשה לחברך", שהציע נשיא הסנהדרין הלל הזקן, או הכלל "ואהבת לרעך כמוך", של רבי עקיבא, או פתרון "הציווי הקטגורי" של עמנואל קאנט. "פתרונות חזרה" טענו כי אם בעיה מהסוג הנידון חוזרת על עצמה שוב ושוב, אז הצדדים ישתפו פעולה באורח חיובי בשל למידה מניסיון העבר ובגלל הפחד מפני ענישה בעתיד. לכל אחד מסוגי הפתרון וורסיות רבות. הגשמת כל אחד מסוגי הפתרון כרוכה בבעיות פרקטיות לא פשוטות אך מובנות מאליהן. בהקשר הנוכחי תקצר היריעה מלהרחיב בנושא.

"כלל אצבע" אוניברסאלי נאה יכול להיות דבקות בניסיון לפתור את בעיות מהסוג האמור במעגל הסולידריות הרחב ביותר האפשרי. אך כלל זה, שאפשר לפקפק במוסריותו, קשה לביצוע על ידי מרכיב בודד במעגל הסולידריות הרחב משתי סיבות. ראשית, אימוץ דפוס התנהגות סולידרי יביא לרווחת הכלל רק אם הכול – או לכל הפחות מסה קריטית מבין המשתתפים – תאמץ את דפוס ההתנהגות הראוי ותהיה נכונה לשאת במחיר של ענישת הסוטים מדפוס התנהגות זה. להוותנו שיתוף פעולה כזה הוא בגדר אוטופיה. שנית, בשל "עקרון המחסור" פתרון הדילמה במעגל אוניברסאלי רחב עלול להביא מעגלי סולידריות צרים לעברי פי פחת. דוגמא טריוויאלית לשתי הבעיות היא של החלת הכלל "לא תרצח" הן על בני אדם והן על בעלי חיים. חלק מבעלי החיים וחלק מבני האדם לא יאמצו את הכלל ויחשפו את אלה הנוהגים בסולידריות האוניברסאלית למצוקות ולסכנות. שנית, אימוץ הכלל באורח מלא עלול להביא לרעב של ממש בקרב חלקים של האוכלוסייה האנושית.

זאת ועוד, קיימות התנגשויות בין פתרון הדילמה האמורה ברמות שונות. חברים בקרטל יצרנים מצויים במצב של דילמת שדה המרעה המשותף. יתכן שבמצב זה נמצאים גם הצרכנים. לכל אחת

משתי הקבוצות יש אינטרס שמרכיבי הצד האחר לא יפתרו את הדילמה ויאמצו אסטרטגיות דומיננטיות אינדיבידואליות. אם הדילמה לא תיפתר בקרב אף אחת משתי הקבוצות האמורות ייווצר מצב שבו השוק החופשי פועל באורח מלא. גם אם נרחק מדבקות באמונות קונסרבטיביות קלאסיות, אין ספק שלעיתים עדיף אי פתרון הדילמה בקרב שתי הקבוצות האמורות על פני פתרון מכול סוג שבו מתמרנות קבוצות מלוכדות של יצרנים וצרכנים לשיתוף פעולה ביניהן. במקרה הנידון יעדיפו רבים שדילמת גבולות הסולידריות לא תיפתר אצל היצרנים ותיפתר אצל הצרכנים שיפעלו כקבוצה מלוכדת.

במקרים אחרים נעדיף דווקא את פתרון הדילמה בתוך כל אחת מהקבוצות למרות שקיים אי שיתוף פעולה בין הקבוצות. העדפה מסוג זה קיימת בדרך כלל למעשה כשמשווים את רמת הפתרון במישור הפוליטיקה הפנים מדינתית לעומת רמת פתרונה במישור היחסים הבינלאומיים.

ואכן, אם נגביה את מבטנו אפשר להסתכל על העולם כולו כעל חברת-על שמרכיביה הן מדינות ריבוניות. אין ספק שבתחומים רבים מתרחשת הדילמה החברתית הבסיסית גם במישור הגלובלי. דוגמאות מובהקות לעניין זה הן שאלת זיהום האוויר ושאלת מרוץ החימוש. רוב המדינות ואולי אף כולן תשפרנה את מצבן בתנאים של שיתוף פעולה מוחלט וגלובלי. אך חלופת אי שיתוף הפעולה היא הדומיננטית לגבי רוב המדינות ובה הן בוחרות גם כשקיבלו על עצמן הסכמים והתחייבויות המחייבים שיתוף פעולה בינלאומי. בין אם נחפוץ בכך בין אם לאו "פתרונות" כפיה, סולידריות וחזרה לא הוכיחו עצמם כיעילים ברוב המקרים במישור הגלובלי.

דומה כי הכול משלימים כי המסגרת המדינתית היא העליונה – היא "הריבונית" – ובמסגרתה יש לפתור את רוב הבעיות של פנים המדינה. המדינה, ובפרט המדינה הדמוקרטית, מפעילה בדרך כלל שילוב של פתרונות "כפיה", "סולידריות", ו"חזרה" ובכך משתפר באורח ניכר מצבם של מרכיבי החברה – רובם ככולם.

עניין זה של פתרון הבעיה במישור המדינתי, בא לידי ביטוי במישור ההגות המדינית בגרסאות השונות של "תורת האמנה החברתית". כך, למשל אצל תומס הובס, שהיה רחוק מאוד כידוע מההגות הדמוקרטית, וכך אצל ג'ון לוק וז'אן ז'אק רוסו שהגותם סללה במידה רבה את החשיבה הליברלית-דמוקרטית המודרנית. אצל כל הוגי האמנה החברתית, המסגרת המדינתית – בראש ובראשונה המסגרת של מדינת הלאום האירופית – היא שסימנה את גבולות הסולידריות הרצויים

והמוכתבים על ידי האמנה החברתית. זאת, בין שהדבר הודגש במפורש ובין שהשתמע בבירור מטיעוני ההוגים האמורים ואחרים המשתייכים לאסכולת האמנה החברתית.

ביטול גבולות הסולידריות המוסכמים על חברים בקבוצה מהווה פגיעה מהותית ברעיון הליברלי המקובל של חופש ההתאגדות. קביעת זכות למי שאינם משתייכים לקבוצה מאוגדת לכפות עצמם על התאגדות קיימת ובמקביל הטלת חובה על הקבוצה להכניס לשורותיה כל מי שחפץ בכך מרוקנת את זכות חופש ההתאגדות מכל תוכן של ממש. בהקשר מדינת הלאום קשור עניין זה לסוג ספציפי של חופש ההתאגדות – זכותם של לאומים ל"הגדרה עצמית". זכות ההגדרה העצמית נחשבת כידוע לזכות ליברלית מרכזית ובה דגלו לא רק הוגים ליברליים עוד לפני המאה העשרים ובמהלכה, אלא גם המעצבים הפוליטיים של העולם המודרני. יש להדגיש כי הזכות להגדרה עצמית ועליונותה של הריבונות המדינתית הודגשה במסמכי היסוד של חבר הלאומים וארגון האומות המאוחדות שקמו מתוך תקווה להגברת שיתוף הפעולה הבינלאומי לאחר הטראומות הקשות של מלחמות העולם.

האמנה הבינלאומית לביעור הגזענות (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)³ מ-1965 מכירה גם היא בזכויות מדינת הלאום בנושאים הרלבנטיים כל עוד אין אפליה המכוונת כנגד לאום ספציפי. וכך נקבע כבר בסעיף הראשון של האמנה:

"Nothing in this Convention may be interpreted as affecting in any way the legal provisions of States Parties concerning nationality, citizenship or naturalization, provided that such provisions do not discriminate against any particular nationality"⁴.

שאלת ההגירה, והקשר שלה לקיום מדינת הלאום ולשאלת ההגדרה העצמית מלווה את ההגות הלאומית המודרנית ואת ההגות הליברלית המודרנית. זאת ועוד: מאפייני ההגירה והנורמות הנלוות להגירה עצבו את מהותן של רוב מדינות העולם בעבר ובהווה. כך היה בתקופת התנ"ך, וכך היה בכל יבשות העולם במאות האחרונות.

³ נכנסה לתוקפה ב-4.1.69.

⁴ סעיף 1.3 ע"פ אתר OHCHR: www.ohchr.org/english/law/cerd.htm

מובן מאליו ששאלת ההגירה קשורה באורח מידי בשאלות טריטוריאליות. שכן מדובר תמיד בתנועת בני אדם לא רק אל קבוצה נתונה או ממנה, אלא גם אל טריטוריה נתונה ומתוכה. מובן גם כי שאלת ההגירה קשורה מיידית גם בדילמת גבולות הסולידריות.

הטריטוריה הגלובלית של כדור הארץ מהווה את נחלת כלל האנושות. אך השחקנים המרכזיים בעולם בן זמננו הם, כאמור, אומות העולם. אימוץ נורמות של הגירה חופשית מכל טריטוריה לכל טריטוריה קוסם במבט ראשון, ויש מי שיטען שראוי לדבוק בו משום שיש בו לכאורה הגשמה נאותה של עקרונות המהפכה הצרפתית: "חירות שוויון ואחוה". אך הן במישור ההגותי והן במישור המעשי, דומה שהכול יסכימו כי הגירה חופשית אינה מעשית. ספק גם אם היא ראויה – ולו בשל ההתנגשויות הבלתי נמנעות בטובתם של מעגלי סולידריות קיימים ושל מעגלי סולידריות ראויים. יתר על כן, פתרון במישור הגלובלי פוגע מטבע הדברים בעיקרון החירות האישית והקבוצתית, וספק אם יש בו כדי להביא לקידום שוויון ואחוה – יהא מובנם אשר יהא.

יש הדבקים בהרחבתן המרבית של זכויות בכלל ושל זכויות הגירה בשל קיומה הבלתי נמנע של אי-וודאות, המכונה על ידי ג'ון רולס בשם "מסך הבערות"⁵. משמעות ההיגיון של רולס היא קבלת החלטות מתוך דבקות ב"קריטריון המינימקס", המכונה בלשון היום-יומית "הרע במיעוטו". השימוש בקריטריון זה הוכח כמזיק ובלתי ראוי לפרט, לחברה ולמרכיביה עוד כשלושים שנה בטרם זכה לעדנה מחודשת בספרו של רולס "תיאוריה של צדק"⁶. הביקורות הקשות על רעיון "מסך הבערות" מיד לאחר פרסומו הביאו גם את רולס עצמו להרהורי חרטה מסוימים.

נהוג להבחין בין סוגים שונים של מהגרים. יש מהגרים המתעתדים להסתפח אל מדינת היעד שלהם באורח מלא עד כדי קבלת אזרחות, יש "מהגרים לשעה", מהגרים "חוקיים" ו"בלתי חוקיים", "מהגרי עבודה", "מסתננים", "פליטים" וכיו"ב. הגדרת סוגי המהגרים עמומה. במישור היחסים הבינלאומי מוטלות חובות על המדינה רק בכל הנוגע למהגרים שהם פליטים הנמלטים על נפשם. גם הגדרתם של "פליטים" אינה ברורה ואחידה. די להזכיר בהקשר זה את ההגדרה הרחבה של פליטים פלסטינים⁷. מכל מקום, על מדינות קולטות לא מוטלת חובת אזרחות ואפילו לא חובת אירוח קבוע של הפליטים אלא חובה להגן עליהם מחזרה לסכנה (non

⁵ Rawls, J., *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971 (revised editions 1975, 1999)

⁶ אלא אם כן הוא משולב ברעיון של חישוב "תוחלת התועלת" ומאפשר שימוש ב"אסטרטגיות מעורבות".
⁷ ראה דיון בעניין זה בהמשך.

"refoulement"). בעניין זה עוסק, כידוע, סעיף 3 של אמנת האו"ם מ-1984 הידועה בשם "אמנת האו"ם כנגד עינויים"⁸. וכך קובע סעיף 3:

3.1. No State Party shall expel, return ("refouler") or extradite a person to another State where there are substantial grounds for believing that he would be in danger of being subjected to torture.

3.2. For the purpose of determining whether there are such grounds, the competent authorities shall take into account all relevant considerations including, where applicable, the existence in the State concerned of a consistent pattern of gross, flagrant or mass violations of human rights.

מדינות הלאום המודרניות

שאלת הזכות לשימור קיומה של מדינה או להקמתה, ושאלות הנוגעות לזכויות ההגירה ולחובות המוטלות על מדינות בעניין זה קשורות קשר הדוק בשאלת הלאומיות, ומעוגנות במידה רבה בהגותו ובפועלו של וודרו וילסון, הנשיא ה-28 של ארצות הברית (1913-1921). חודשים רבים לפני שמלחמת העולם הראשונה הסתיימה, הציג וילסון בפני הקונגרס את "14 הנקודות" – תוכניתו להסדר הבינלאומי החדש.

14 הנקודות עוסקות במהות היחסים הבינלאומיים לאחר המלחמה, ובכלל זה היסודות להקמת חבר הלאומים, בשאלות ספציפיות הנוגעות למדינות שונות, בפירוק האימפריות הקולוניאליות, ובזכות ההגדרה העצמית, כך שיווצר "שיתוף פעולה כללי... למטרת הבטחת ערבויות הדדיות של עצמאות פוליטית ואחדות טריטוריאלית למדינות גדולות וקטנות כאחת". בהסכמים הבינלאומיים שלאחר המלחמה, ובראשם בחוזה ורסאי (1919), התקבל המתווה שהגה וילסון. אימפריות פורקו, הוקם ארגון חבר הלאומים, ובמסגרתו נקטו צעדים להענקת עצמאות ללאומים שונים. עקרון ההגדרה העצמית הלאומית הנובע ממשנתו של הנשיא וילסון עומד לצדם של העקרונות הליברליים בהם תמך באדיקות.

⁸ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

ווילסון עצמו, אף שזכה בפרס נובל לשלום ב-1919, לא הצליח להשיג את הרוב המיוחס הדרוש בקונגרס כדי לצרף את ארצות הברית לחבר הלאומים, וארצות הברית נותרה מחוץ למסגרתו בכל תקופת קיומו. את נשיאותו סיים ווילסון נטול יכולת של ממש מפני שלקה בשבץ מוחי קשה. הוא הלך לעולמו ב-1924. אך ההיסטוריה מעידה כי הגותו של ווילסון קרמה עור וגידים: במידה זו או אחרת, מדינות דמוקרטיות "חדשות" רבות הן מדינות לאום-ליברליות.

מודל מדינות הלאום, שהתקיים כבר זמן רב לפני מלחמת העולם הראשונה, נעשה נפוץ עוד יותר עד כי בשפות רבות משמש אותו מונח עצמו – Nation – להגדרת לאום וגם להגדרת מדינה. עם זאת אנו עדים הן לקיומן של מדינות שהן רב לאומיות במובהק, והן ללאומים שחלקים גדולים מהם מתגוררים במדינות שונות. חוסר אחידות ואי בהירות מהסוגים הנזכרים מעוררים שאלות רבות על התנאים שבהם ראוי להגשים את עקרון ההגדרה העצמית על ידי הקמת מדינת לאום. זאת ועוד: לפרטים שונים יכולות להיות זהויות שונות בעת ובעונה אחת. הדבר בולט מאוד בישראל. לפרטים שונים יש נטיות הזדהות מגוונות במישור הלאומי, במישור הדתי ובמישור האזרחי. אין ספק כי רבים מערביי ישראל חשים בעת ובעונה אחת השתייכות ללאום "הפאן ערבי" וללאום הפלסטיני כאחד. אחדים רואים עצמם גם כשייכים ללאום "הישראלי". שאלת הגדרת הלאום היא שאלה סבוכה ולא נוכל לעסוק בה ובנובע ממנה במסגרת הנוכחית.

אך נקודת פתיחה היסטורית חשובה היא קבלת אמנת חבר הלאומים ב-1919. סעיף 22 של האמנה קבע כי יש לקדם לקראת עצמאות את השטחים שהיו נתונים לשליטת המדינות המפסידות, האימפריה העות'מנית וגרמניה. באמנה נאמר כי השיטה "הטובה ביותר" להגשמת עיקרון זה, היא בהפקדת האזורים בידי מדינות "מתקדמות". מדינות אלו יקבלו מנדט, יפוי כוח, מטעם חבר הלאומים ויכינו את המושבות ואת הטריטוריות הנוגעות בדבר לקבלת עצמאות.⁹ נעשתה הבחנה בין האזורים השונים לפי מידת בשלותם לעצמאות על פי שלוש רמות: A, B ו-C. המנדטים שהוענקו לצרפת ולבריטניה במזרח התיכון, ורק המנדטים האלה, נחשבו כבשלים ביותר לעצמאות, וזכו למעמד A. המנדט על סוריה ועל לבנון הוענק לצרפת, והמנדטים על האזורים שבהן שוכנות כיום עיראק, ירדן וישראל הוענקו לבריטניה.

⁹ לאחר התפרקות חבר הלאומים והקמת האו"ם, עבר הפיקוח על המנדטים לידי האו"ם במסגרת "משטר הנאמנות" (trusteeship).

ההתקדמות לקראת עצמאות הייתה שונה באזורים אלה, ובחלק מן המקרים הונהגה אוטונומיה רחבה עוד בטרם זכו המדינות החדשות לעצמאות מלאה. הגבולות המדיניים והלאומיים בין המדינות העתידות במזרח התיכון היו עמומים ביותר¹⁰.

עניין מיוחד יש לנו כמובן במנדט על ארץ ישראל. כתב המנדט נקרא באנגלית בשם Mandate for Palestine, ובעברית הוא כונה, לאחר משא ומתן, בשם "המנדט על פלשתינה (ארץ ישראל)". הוא אושר על ידי מועצת חבר הלאומים ב-24 ביולי 1922. בממד הלאומי מזכיר כתב המנדט אך ורק את זכויות היהודים, אך הוא חוזר ומדגיש את השמירה על הזכויות האזרחיות והדתיות של "הלא יהודים" בארץ.

כתב המנדט מצטט את הצהרת בלפור, וקובע כי שלטון המנדט יהיה אחראי: "למתן תוקף להצהרה שניתנה לראשונה ביום 2 בנובמבר 1917 על ידי ממשלת הוד מלכותו מלך בריטניה, ואושרה על ידי מעצמות ההסכמה, לטובת ייסוד בית לאומי לעם ישראל בפלשתינה (ארץ ישראל), תוך הבנה ברורה שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של הקהילות הלא יהודיות בפלשתינה (ארץ ישראל) או בזכויותיהם ובמעמדם הפוליטי של היהודים בכל ארץ אחרת".

מלכתחילה היה המנדט הבריטי על ארץ ישראל אמור להכיל את כל האזור שבתחומו נמצאים מדינת ישראל, שטחי יהודה ושומרון, רצועת עזה, שטח קטן מרמת הגולן וירדן. אך יש להדגיש כי לקבלת המנדט על ידי חבר הלאומים קדמה הבנה שהאזור ממזרח לירדן – כ-77 אחוז מן השטח – ינותק משטח המנדט וינוהל בנפרד בשליטה ערבית. לכך יש התייחסות מפורשת בסעיף 25 בכתב המנדט.

לאחר מינויו של עבדאללה לאמיר של עבר הירדן, ביטלו הבריטים את הזיקה שבין שני עברי הירדן באמצעות "הספר הלבן" של 1922. בלונדון שהו אז משלחת של ההסתדרות הציונית ומשלחת ערבית. לאחר לבטים אישרה המשלחת היהודית בראשות חיים ויצמן את המסמך, אך

¹⁰ אי הבהירות הזו מודגמת היטב בדמותו של פייסל הראשון, שהוכתר כמלך עיראק הראשון ב-1921. פייסל היה בנו של חוסיין, "השריף הגדול של מכה". עם אביו ועם אחיו עבדאללה הוא סייע לבריטים במלחמת העולם הראשונה במאבק עם האימפריה העות'ומנית. הוא מונה ב-1920 למלך סוריה, אך לאחר שצרפת קיבלה את המנדט על סוריה הוא גורש, ומונה למלך עיראק. המלכתו של פייסל הסוני על עיראק, שבה יש רוב שיעי ומיעוט כורדי גדול, הצביעה על בעיות נוספות. גם כיום אנו עדים להמשך העימותים הנובעים מבעיות אלה. בשנת 1921 הציעו הבריטים לאחיו של פייסל, עבדאללה, להתמנות כאמיר של עבר הירדן המזרחי (כיום מדינת ירדן). אביהם של פייסל ועבדאללה, חוסיין, גורש מחיג'אז על ידי בני משפחת סעוד ב-1924 עם בנו הבכור עלי, שיועד להיות יורשו.

המשלחת הערבית דחתה אותו. עם זאת, בריטניה העניקה ב-1923 אוטונומיה לעבר הירדן בשלטונו של האמיר עבדאללה. ב-1923 נעשה גם ויתור על החלקים ברמת הגולן שהיו בתחומי המנדט הבריטי, לטובת המנדט הצרפתי על סוריה.

הגירה, ציונות, ואנטי-ציונות

כידוע ההכרה בזכות ההגדרה העצמית הלאומית של יהודים וזכותם להקים בית לאומי בארץ ישראל הייתה כרוכה בהיווצרותה ובפועלה של התנועה הציונית.

כפי שנראה בהמשך, עידוד חזרתם של בני לאום למדינת הלאום שלהם איננה ייחודית לתנועה הציונית ולמדינת ישראל. עקרונות סלקטיביים הנוגעים להגירה נקוטים בכל העולם. לעיתים, קשורות הנורמות הסלקטיביות לעניין הלאום ולעיתים למאפיינים אחרים של מהגרים בכוח. אך ישראל הינה מקרה מיוחד שבו עניין ההגירה משמש עילת הקיום לייסודה של המדינה. יהודים נרדפו בכל הגלויות, עלייתם לארץ לפני הקמתה של התנועה הציונית באה בשל רדיפה זו ובשל הזיקה שלהם לארץ ישראל. כידוע, התנועה הציונית – התנועה הלאומית המודרנית של העם היהודי – היא תנועה שההגירה, כלומר עליית יהודים לטריטוריה שתהווה את "מדינת היהודים", הייתה ונשארה במוקד הווייתה.

הרצל ושותפיו להקמת התנועה הציונית סברו כי התבוללות או הגירה סתמית מארץ לארץ לא ימנעו את רדיפת היהודים בכל אתר ואתר. כך למשל ב-17.1.1896 פרסם אבי התנועה הציונית מאמר ב-Jewish Chronicle בו ציין בין השאר את הדברים הבאים:

"שאלת היהודים איננה בעיני לא סוציאלית ולא דתית, אם גם תתראה בצביון זה או אחר. שאלה לאומית היא, וכדי לפתרה, דרוש שנעשה אותה לשאלת העולם המדיני, שצריכה להיות נחתכת על-פי מועצת עמי-התרבות. עם הננו, עם אחד!"

בכל המקומות נסינו בתם-לבבנו להיות לעם אחד עם יתר התושבים, ולהשאיר בידינו רק את אמונת אבותינו לבדה. אבל דוחים אותנו בשתי ידים. לשוא הננו פטריוטים נאמנים, ובמקומות אחדים גם במדה נפרזה, לשוא אנו מקריבים חלבנו ודמנו ככל יתר התושבים, לשוא אנו עמלים להגדיל כבודן של ארצות מושבותינו באמנויות ובמדעים ולהרבות עשרן

במסחר ובקנין. בארצות, שבהן אנו יושבים כבר מאות בשנים, נחשבנו לזרים גם בעיני אלה, שאבותיהם עוד לא נאחזו בארץ, בעת שאבותינו אנחנו כבר נאנחו בה. הננו אפוא בכל מקום אזרחים נאמנים כההוגינוטים בשעתם, שנאלצו לעזוב את ארצם...

תנתן לנו כברת ארץ מיוחדת, אשר תספיק לכל צרכינו, לשבת עליה ברשותנו, והשאר יהיה נעשה בידי עצמנו"¹¹.

מהי אותה "כברת ארץ מיוחדת" עליה מדבר הרצל? הוא מציין באותו מאמר שתי חלופות: ארגנטינה ו"פלשתינא". על הראשונה הוא מציין כי "הגירת היהודים עד כה – לא הייתה שם לרצון". על החלופה שהתגשמה בסופו של דבר הוא אומר:

"פלשתינא היא ארץ-מולדתנו ההיסטורית, שלא משה מזכרוננו. די לנו לקרא בשמה, בכדי שיתעורר כל העם בחרדת-קדש נאדרה. לו חפץ הדר כבוד השולטן לתת לנו את הארץ הזאת, כי עתה היינו נכונים להביא סדרים גמורים בעניני אוצרותיה של תוגרמא. לאירופא נהיה שם כחומה בצורה נגד אזיה; אנחנו נעמוד שם על המשמר להגן בעד התרבות מפני הפראות. בתור ממלכה בפני עצמה לא יחדל מהיות קשר ויחס בינינו ובין עמי אירופא, והם יהיו ערבים בעד קיומנו. בנוגע למקומות הקדושים לנוצרים נבקש תחבולה על-פי משפטי העמים, כי יבדלו מתוך אחוזתנו. אנחנו נשמור על המקומות הקדושים ההם, ובקיומנו נהיה אחראים על מלוי חובתנו הזאת. משמרתנו, משמרת הכבוד הזאת תהיה סימן ואות על שאלת היהודים, שנפתרה אחרי אלף ושמונה מאות שנות עמל ונדודים."

אם העלייה לארץ היוותה את לב הרעיון הציוני. הרי שאנטי ציונים, בעיקר ערבים – בארץ ומחוצה לה – העמידו את המאבק בהגירה בראש מעיינם. השאיפה למניעת הקמתה של מדינת ישראל, או להשמדתה, התמקדה תמיד ומתמקדת גם היום בשאלת הגירתם של יהודים לארץ ישראל ובהשוואה בין תנאי ההגירה של יהודים לתנאי ההגירה של מי שאינם כאלה. הגירת יהודים לארץ ישראל תוארה תמיד כניסיון לגזול אדמה ערבית מהעם הערבי באמצעות סוכני האימפריאליזם והקולוניאליזם היהודים.

¹¹ התרגום כאן ובהמשך הוא של "פרויקט בן יהודה" (www.benyehuda.org/herzl/herzl_004).

מפאת קוצר היריעה לא נדון כאן באמת ההיסטורית העומדת מאחורי טענות שוללי הציונות. עם זאת, חובה לציין כי הנתונים הדמוגרפיים, ההיסטוריים, הפוליטיים, החברתיים והלאומיים עליהם מסתמכים שוללי הרעיון הציוני רחוקים מלהיות מדויקים.

דוגמא טובה לשלילת הרעיון הציוני על ידי הדוגלים בביטול ההגירה כמהלך "אימפריאליסטי" היא גישת תנועת הבעת' ("התחייה") הערבית מבית מדרשם של מישל עפלוק, זכי ארסוזי וצאלח א-דין ביטאר – בין כשהיא בגרסתה הרב לאומית, בין שהיא בגרסתה הסורית, ובין שהיא בגרסתה העיראקית.

העיקרון השביעי של חוקת מפלגת הבעת' הסורית מ-1951 קובע כי "המטרה היסודית והגורלית של העם הערבי" היא "השחרור מהכיבוש האימפריאליסטי הציוני. סמל תנועת הבעת' הפאן ערבית הוא מפה של עולם ערבי אחיד המשתרע מעיראק ועד מרוקו. בלב המפה. בנקודה שבה שוכנת כיום מדינת ישראל, מתנוסס דגל התנועה הזה לחלוטין לדגל המשמש את אש"פ ואת הרשות הפלסטינית.

שלילת זכותם של יהודים להגר לארץ ישראל, ההכרה בזכותם הנצחית של פלסטינים להגר לארץ, והדבקות במאבק מזוין כאמצעי יחיד שיביא להשמדת הישות הציונית ולגירושם של היהודים בולט בשתי הגרסאות של האמנה הפלסטינית מ-1964 ומ-1968. סעיף 5 של האמנה מ-1968 קובע: "הפלסטינים הם האזרחים הערבים, אשר שכנו משכן קבע בפלסטין עד שנת 1947. אחת היא אם הוצאו ממנה או נשארו בה, מי שנולד לאב ערבי פלסטיני אחרי תאריך זה בתוך פלסטין או מחוצה לה, הוא פלסטיני". סעיף 6 של האמנה קובע לגבי יהודים: "היהודים אשר שכנו משכן קבע בפלסטין עד תחילת הפלישה הציונית לתוכה ייחשבו פלסטינים". מהחלטה שנתקבלה באותו מעמד על ידי המועצה הפלסטינית ניתן להבין שיש לגרש יהודים שהגיעו לארץ לאחר 1917. ועוד נאמר כי "חלוקת פלסטין משנת 1947 והקמת מדינת ישראל בטלות מיסודן" (סעיף 19); "הצהרת בלפור ונוסח המנדט ומה שנבע מהם ייחשבו בטלים... אין היהודים עם אחד... אלא הם אזרחים במדינות שבהן הם מצויים" (סעיף 20); "הציונות היא תנועה מדינית, הקשורה קשר אורגני באימפריאליזם העולמי... היא תנועה גזענית קנאית בהווייתה... היא פשיסטית-נאצית באמצעיה".

ההתחייבות לשינוי האמנה או לביטולה בשנות התשעים לא הולידה ביטול של ממש, או מסמך אלטרנטיבי. זאת, למרות כינוס המועצה התיאטרלי שנערך בעזה בעת ביקורו של הנשיא קלינטון

ב-1998.

ההתנגדות להגירה יהודית לארץ והתפיסה של היהודים היושבים בארץ כפולשים אימפריאליסטים קולוניאליסטים אינה זרה גם לערביי ישראל. ב-2006 פורסם מסמך הנושא בעברית את השם "החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל". את המסמך פרסם "הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות בישראל". על פי המסמך:

"ישראל היא תולדה של פעולה קולוניאליסטית אותה יזמו האליטות היהודיות-ציוניות באירופה ובמערב, הוקמה בסיוע מדינות קולוניאליסטיות, והתחזקה בצל התעצמות ההגירה היהודית לפלסטין לאור תוצאות מלחמת העולם השנייה והשוואה. לאחר תקומתה בשנת 1948 המשיכה ישראל בהנהגת מדיניות הנגזרת מראייתה את עצמה כנציגת המערב במזרח התיכון, והמשיכה להתעמת עם סביבתה באופן מתמיד וברמות שונות. כן המשיכה ליישם מדיניות קולוניאליסטית פנימית נגד אזרחיה הערבים הפלסטינים".

מהאמור לעיל נגזרות העמדות הציוניות והאנטי-ציוניות לא רק בנושאים של חוק השבות ו"זכות השיבה" אלא גם בשאלות הנוגעות לעצם זכות הקיום של המדינה מזה ולשאלות הגירה אחרות הנוגעות להגירת העבודה, למהגרים הבלתי חוקיים ולפליטים.

חוק השבות וחוק האזרחות

ב-5 ביולי 1950 קיבלה הכנסת את חוק השבות תש"י-1950. החוק עבר בכנסת בקריאה שנייה ושלישית ללא התנגדות. קבלת חוק השבות שימשה ציון דרך רב חשיבות בקביעת אופייה של מדינת ישראל כבית הלאומי של העם היהודי¹². חוק השבות כלל במקורו חמישה סעיפים. הסעיף הראשון קבע:

"כל יהודי זכאי לעלות ארצה".

שנתיים לאחר קבלת חוק השבות, ב-14 ביולי 1952 נכנס לתוקפו חוק האזרחות. מלכתחילה קבע החוק כי אזרחות ישראלית נקנית בארבע דרכים: "מכוח שבות", "מכוח ישיבה בישראל", "מכוח

¹² נקדים ונציין כי חוקי הגירה סלקטיביים הנוגעים להשתייכות לאומית קיימים במדינות רבות. בעניין זה נזכיר כמה מקורות ישראליים בהמשך. קיימות גם סקירות השוואתיות רבות. למשל: Dorigo, G. and Tobler, W., "Push-Pull Migration Laws", *Annals of the Association of the American Geographers*, 73(1), 1-17, 1983

לידה", "על ידי התאזרחות". אחר כך נוספו שלוש אפשרויות נוספות לקבלת אזרחות: "מכוח לידה וישיבה בארץ", "מכוח אימוץ" ו"מכוח הענקה".

קבלת אזרחות "מכוח שבות" נועדה ליהודים שעלו לארץ, לקרובי משפחתם או לצאצאים של יהודים. על פי תיקון לחוק השבות מ-1970, הזכויות הנוגעות בדבר "מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי, ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי, להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון". המחוקק הבחין בין עלייה על פי חוק השבות, ובין מתן אזרחות על פי חוק האזרחות. בפועל, כל עולה על פי חוק השבות מקבל גם אזרחות ישראלית, אם הוא מעוניין בה, אלא אם כן קיימות נסיבות יוצאות דופן המונעות זאת. על פי סעיף 4 של חוק השבות, ובעקבותיו על פי חוק האזרחות, הוענקה אזרחות ישראלית "מכוח שבות" גם ליהודים שעלו לארץ קודם לקבלת החוק או שנולדו בה. על פי תיקון לחוק מ-1980 כל מי שנולד להורים שהם אזרחי ישראל מקבל אזרחות ישראלית.

קבלת אזרחות "מכוח ישיבה בארץ" נועדה בראש ובראשונה להענקת אזרחות לתושבי הארץ הלא יהודים ולצאצאיהם, אם היו בעלי נתינות מנדטורית, והיו תושבי המדינה ורשומים כתושבים. על פי סעיף זה פליטי 1948 לא זכאים לאזרחות. תנאי קבלת האזרחות ללא יהודים שהם תושבי הארץ הוקלו בתיקון לחוק מ-1980.

קבלת אזרחות "מכוח לידה" נועדה לילדים של אזרחים ישראלים בין שנולדו בארץ ובין שנולדו בחו"ל. במקרה של לידה בחו"ל קיימות מגבלות. למשל, במקרה של מי שהוריהם קיבלו את אזרחותם "מכוח הענקה" ולא מכוח שבות, ישיבה בארץ, לידה בארץ או התאזרחות.

קבלת האזרחות "על ידי התאזרחות" מוקנית, בתנאים מסוימים, על פי שיקול דעת של שר הפנים למי ש"זכאי לשבת בישראל ישיבת קבע", ומבקש להתאזרח. ב-1968 הורחבה אפשרות ההתאזרחות גם לילדיהם הקטינים של מתאזרחים. ב-1980 הורחבה האפשרות להתאזרחות גם לבני זוג של אזרחים או של מי שביקשו להתאזרח. ב-2004 הורחבה האפשרות להתאזרחות למי ששירת בשירות צבאי, ולמי "ששכל בן או בת בשירות כזה". המדובר בעיקר במי שקרובי משפחתם עלו לארץ בעלייה הגדולה של שנות התשעים של המאה העשרים.

קבלת אזרחות "מכוח לידה וישיבה בארץ" חוזרת לכאורה על שתי אפשרויות לקבלת אזרחות שצוינו לעיל. אבל מדובר ב"מי שנולד אחרי הקמת המדינה, במקום שהיה שטח ישראל ביום לידתו, ולא הייתה לו מעולם שום אזרחות", ומילא תנאים נוספים¹³.

קבלת אזרחות "מכוח אימוץ" נועדה לקטינים שאומצו על ידי אזרחים ישראלים.

קבלת אזרחות "מכוח הענקה" ניתנת על ידי שר הפנים לקטינים שאינם זכאים לאזרחות מסיבה אחרת, לבקשת הוריהם, או "לתושב ישראל הנמצא בישראל שהשר שוכנע כי הוא מזדהה עם מדינת ישראל ויעדיה", והוא או בן משפחתו תרמו למדינה.

קיימים מקרים שבהם אזרחי ישראלי יכול לאבד את אזרחותו. סוג המקרים הראשון הוא ביוזמת האזרח¹⁴. במקרה זה הוויתור על האזרחות מצריך את הסכמת שר הפנים. סוג המקרים השני נובע מהחלטה של שר הפנים או של בית המשפט, בנסיבות המוגדרות בחוק¹⁵.

חוק השבות, תש"י – 1950, וחוק האזרחות, תשי"ב – 1952, נגעו בנושאים מרכזיים שלא נתייחס אליהם במסגרת הנוכחית וביניהם המחלוקות הידועות בעניין הגדרת המושג "יהודי". מכל מקום, חוק השבות נותן ביטוי עליון לרעיון הציוני של שיבת העם לארצו. הוא מדגיש את אופייה של ישראל כמדינה יהודית, ואת הקשר שלה עם יהדות התפוצות.

לרעיון השבות וליישומו יש השלכה מידית בנושא הדמוגרפי. בסוף שנות ה-50, עם עליית הפליטים היהודים לארץ מארצות ערב ומאירופה הגיע שיעור היהודים במדינה לשיא¹⁶.

החלתו של החוק העלתה את הטענה כי ההפליה בין יהודים לערבים בעניין הגירה לארץ וקבלת אזרחות נוגדת את עקרון השוויון, ומבטאת את הסתירה בין אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, ובין שאיפתה להיחשב למדינה דמוקרטית. על פי טענה זו, מדינה דמוקרטית היא "מדינת כל אזרחיה", ומשום כך אינה יכולה להיות מדינה יהודית, וחוק השבות הוא דוגמה בולטת לסתירה זו.

¹³ הגיש בקשה "בתקופה שבין יום הולדתו ה-18 ליום הולדתו ה-21, והיה תושב ישראל חמש שנים רצופות בתכוף לפני יום הגשת בקשתו".

¹⁴ או במקרה של קטין, ביוזמת הוריו.

¹⁵ למשל, כאשר האזרחות נרכשה על יסוד פרטים כוזבים, או כאשר האדם שאת אזרחותו מבקשים לבטל "עשה מעשה שיש בו משום הפרת אמונים למדינת ישראל".

¹⁶ ראן להלן.

קשה להסכים לטענות מסוג זה. במדינות רבות המוכרות כדמוקרטיות מן המניין חיים בני לאומים שונים. בה בעת, רק קבוצת לאום אחת נהנית מזכות קולקטיבית של הגדרה עצמית, והמדינה נחשבת למדינת הלאום של קבוצת הלאום הזו. זאת ועוד, חוקי ההגירה של מדינות רבות מעדיפים הגירה של בני לאום אחד.

במאמר מ-2002, "דמוקרטיה, מדינת לאום וזכויות מיעוטים", פותח אמנון רובינשטיין¹⁷ בקביעה הבאה:

"בשנים האחרונות הועלתה שוב ושוב הטענה כי יש סתירה בין היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית, ובין היותה מדינה דמוקרטית. האמת היא שרוב מדינות העולם הדמוקרטי, ובהן רוב מדינות מערב אירופה ומזרחה, הן מדינות לאום".

במאמר אחר¹⁸ סוקר רובינשטיין כמה מדינות שבהם נהוגים חוקי שבות שחלקם קפדניים יותר מהחוק הישראלי. הוא קובע למשל כי "כמעט לכל מדינות הבלקן ולמדינות הבלטיות יש חוקי שבות הקרויים חוקי רפטריאציה". הוא מזכיר כדוגמא את החוק היווני והחוק הבולגרי. בין המדינות האחרות שמוזכרות על ידי רובינשטיין: גרמניה, ארמניה, אוסטריה, איטליה, פינלנד ואירלנד.

העובדה שמדינה היא מדינת לאום, או שחוקי ההגירה מעודדים קליטה של בני לאום מוגדר, אינה עומדת בסתירה לשוויון הדמוקרטי בין אזרחים המשתייכים ללאומים שונים במדינה, משעה שנעשו לאזרחים – בין בעקבות הגירה ובין בדרך אחרת.¹⁹

ב-7 בפברואר 2006 הגישה ועדת מומחים²⁰ שהקימה ממשלת ישראל דוח ביניים בעניין מדיניות ההגירה. בפתח הדוח קבעה הוועדה:

¹⁷ רובינשטיין, א. "דמוקרטיה, מדינת לאום, וזכויות מיעוטים", *עיונים בביקורת המדינה*, 2002 (חוברת 59).

¹⁸ רובינשטיין, א. "חוקי השבות של אחרים", *האדע*, 4.1.200.

¹⁹ על העדר הסתירה שבין מדינת הלאום ובין הדמוקרטיה ראו למשל: יעקובסון, א. ורובינשטיין, א. *ישראל במשפחת העמים*, תל אביב: שוקן, 2003. גם שם מובאות דוגמאות לחוקי הגירה שהם חוקי "שבות" הקיימים במדינות רבות. יתרה מזו, בשנים האחרונות, לנוכח גלי ההגירה הגדולים, הקשיחו מדינות רבות את חוקי ההגירה שלהן מבחינות רבות, לרבות נושא ההשתייכות הלאומית.

²⁰ יו"ר הוועדה היה פרופ' אמנון רובינשטיין. חבריה האחרים: פרופ' שלמה אבינרי, פרופ' אריאל בנדור, פרופ' יפה זילברשץ ופרופ' רות לפידות.

"מדינת ישראל היא מדינה ייעודית: מטרתה להוות מדינת הלאום של העם היהודי. בתור שכזאת היא זכתה להכרה וללגיטימיות בינלאומית בהחלטת האו"ם מיום כ"ט מנובמבר 1947. אחד מן המכשירים הבסיסיים למימוש ייעוד זה הוא חוק השבות".

רות גביון מוסיפה בעניין זה²¹:

"לאחר החלטת החלוקה של עצרת האו"ם, החלטת הערבים להתנגד לה בכוח כדי למנוע את הקמת המדינה היהודית, הייתה מלחמה לא מוצדקת... הניסיון הפלסטיני לחייב את ישראל לקבל על עצמה אחריות בלעדית לתוצאות המלחמה הזו הוא חסר בסיס מוסרי או משפטי. מי שיוצא למלחמה מסכן את עצמו. הוא אינו יכול להלין אם הפסיד בה, ואם תוצאות ההפסד כואבות".

במקום אחר באותו פרסום קובעת גביון:

"אין סתירה בין העובדה כי יש בישראל 'אומה אזרחית' של כלל אזרחי ישראל לבין העובדה כי חיים בה בני כמה עמים אתנו-תרבותיים נפרדים, וכי העם היחידי הנהנה בישראל מהגדרה עצמית מדינתית הוא העם היהודי".

המאזן הדמוגרפי

יש המדגישים כי מדינת ישראל היא מדינה יהודית בראש ובראשונה בשל העובדה שיש בה רוב ברור לאזרחים היהודים. רוב זה נוצר, וקובע במידה רבה, בשל הגירה של יהודים רבים לארץ במסגרת "עקרון השבות" והחוקים שמימשו אותו ובשל המהפך הדמוגרפי שהתחולל עם הקמת המדינה.

ב-1922 ערכו שלטונות המנדט מפקד, ובו התברר כי אוכלוסיית ארץ ישראל מונה 590,000 מוסלמים²², 73,000 נוצרים²³, 7,500 דרוזים ו-84,000 יהודים. בסך הכול עמד מספר התושבים בארץ על כ-750,000 נפש.

²¹ גביון, ר., שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה אידיאולוגיה, הצדקה, ירושלים: מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, דצמבר 2009 (נייר עמדה).

²² רובם המכריע סונים.

²³ רובם (קרוב ל-80%) ערבים.

בתום תקופת המנדט היה מספר התושבים כ-1.8 מיליון, כשליש מהם יהודים. בחמש השנים שקדמו למפקד הייתה עלייה גדולה של יהודים לארץ. לכן אפשר לומר כי בתקופת השלטון הבריטי בארץ ישראל הוכפלה האוכלוסייה הערבית, בעוד שהאוכלוסייה היהודית גדלה פי עשרה. הגידול של האוכלוסייה היהודית נבע בעיקר בשל ההגירה לארץ של העלייה השלישית, העלייה הרביעית והעלייה החמישית. הגידול של האוכלוסייה הערבית נבע הן בשל ריבוי טבעי גדול והן בשל הגירה אל תוך הארץ.²⁴

בתקופת מלחמת העצמאות ובתקופה הקצרה שלאחריה התחולל מהפך דמוגרפי בשטחים שנשארו בתחום המדינה, שגבולותיה עוצבו בהסכמי שביתת הנשק של 1949. חלה הגירה גדולה של ערבים מתוך תחום המדינה, ובמקביל חלה הגירה גדולה של יהודים לתוך תחומי המדינה החדשה. ברוב המהגרים אפשר לראות פליטים. השאלות הקשורות בהגירה הזו עומדות במרכז הדיון הפוליטי גם כיום. כך למשל, הדרישה הערבית לממש את "זכות השיבה" – כלומר הדרישה לפתוח את שערי המדינה בפני כל מי שהוגדר כפליט בתום מלחמת העצמאות, לרבות צאצאי הפליטים הללו לדורותיהם.

ב-8 בדצמבר 1948 החליטה עצרת האו"ם על הקמת "סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים פלסטינים במזרח התיכון" – אונר"א.²⁵ הארגון החל לפעול ב-1 במאי 1950. העצרת הכללית האריכה שוב ושוב את המנדט של אונר"א, והארגון ממשיך לפעול עד ימינו. מספר הפליטים הערבים שעזבו את השטחים שנותרו בשליטת ישראל בתום המלחמה שנוי במחלוקת. על פי נתוני אונר"א, "ז'-1950, כאשר החלה הסוכנות לפעול, היא נתנה מענה לצורכיהם של כ-750,000 פליטים פלסטינים".

בדיון בכנסת ב-17 בנובמבר 2009 טען מרדכי בן פורת, חתן פרס ישראל ויושב ראש ארגון מורשת בבל, כי מספר הפליטים הפלסטינים עמד על 590,000 – לדבריו, מספר נמוך מזה של הפליטים היהודים שגורשו ונמלטו ממדינות ערב בזמן מלחמת העצמאות ובעקבותיה.

על פי נתוני משרד ההסברה של ממשלת ישראל משנת 2010, עמד המספר המקורי של הפליטים רק על מעט יותר מ-600,000. 100,000 הורשו לחזור לישראל כחלק מאיחוד משפחות, 250,000 נקלטו במדינות ערב.

²⁴ באורח יחסי הייתה העלייה היהודית עתירת הון ונכסים. השלטון הבריטי יצר הזדמנויות כלכליות לא מעטות. ההגירה הערבית לארץ נבעה ברובה מסיבות כלכליות.

²⁵ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East.

קיימת מחלוקת הן באשר לסיבה שבגללה עזבו ערביי ארץ ישראל את בתיהם, והן באשר לסיבות שבגללן אין הפליטים נקלטים במקומות מושבם. אין ספק שחלק גדול מן הפליטים לא גורש מישראל, אלא עזב מרצונו, או בשל קריאה מצדם של מדינות ערב וצבאותיהם. כך למשל קבע מחמוד עבאס (אבו מאזן) כי "צבאות ערב הכריחו את הפלסטינים לעזוב את בתיהם"²⁶.

מדוע לא מיושבת בעיית הפליטים? ב-1953 אמר מנהל אונר"א כי "מדינות ערב אינן חפצות בפתרון בעיית הפליטים, אלא לשמרה כפצע פתוח נגד ישראל". אין ספק כי ארגון אונר"א עצמו תורם להנצחת הבעיה. וכך קובע הארגון:

"על פי הגדרת העבודה של אונר"א, פליטי פלסטין הם אנשים אשר מקום מגוריהם הרגיל, מיוני 1946 עד מאי 1948, היה פלסטין, ואשר איבדו הן את בתיהם הן את מקור מחייתם בעקבות הסכסוך הישראלי-ערבי ב-1948... הצאצאים של פליטי פלסטין המקוריים זכאים אף הם להירשם כפליטים".

על פי נתוני אונר"א עמד מספר הפליטים "הרשומים" ב-1 בינואר 2010 על 4,766,670. מתוכם התגוררו 1,396,368 ב-58 מחנות פליטים²⁷.

ערב מלחמת העצמאות, במהלכה ולאחריה גורשו יהודים רבים ממדינות ערב. האומדן המקובל הוא שהיו כ-800,000 פליטים יהודים, שגורשו או שנאלצו להימלט²⁸. מתוכם עלו לישראל כ-600,000.

הגידול במספר תושבי ישראל היהודים נבע גם מעלייה משמעותית ממדינות אחרות. חלק משמעותי של העלייה עם קום המדינה ובשנים העוקבות היה של הפליטים היהודים מאירופה. עלייתם של אלה הוגבלה בתקופת המנדט, למרות רדיפתם באירופה, ועתה נפתחו בפניהם שערי המדינה. הקליטה של גל העלייה הגדול הייתה לא פשוטה. יש הרואים באורח שבו נקלטו העולים ממדינות ערב סיבה מרכזית לשסע העדתי בין ספרדים לאשכנזים עד ימינו.

²⁶ על פי העיתון פלסטין א-ת'אורה, מרס 1976.

²⁷ על פי נתוני המחלקה לענייני כלכלה וחברה של האו"ם, המספר הכולל של פליטים בעולם עמד ב-2005 על 13,471,181. עשר שנים קודם לכן, ב-1995, היה מספר הפליטים בעולם 18,497,223. בניגוד לירידה הדרסטית הזאת, שרובה כרוכה ביישוב הפליטים במקום מושבם – ולא בחזרה לארצות מוצאם, מספר הפליטים שבפיקוח אונר"א תמיד מצוי בקו עלייה.

²⁸ גלי הפרעות ביהודים בארצות ערב החלו עוד לפני מלחמת העצמאות. במהלך ה"פרהוד" בעיראק נרצחו כ-180 יהודים. פרעות אחרות התפרסמו פחות. למשל, בדצמבר 1947 נרצחו בעדן 97 יהודים.

מכל מקום, יהודי ארץ ישראל, שהיו כשליש מתושבי ארץ ישראל המנדטורית ערב הקמת המדינה, היו בה לרוב מיד לאחר הקמתה. כפי שמראים נתוני הלוח הבא, תושבי ישראל היהודים הם לפחות שלושה רבעים מתושביה עד ימינו. בתום העשור הראשון לקיומה של מדינת ישראל עמד שיעור היהודים מקרב כלל האזרחים על תשעים אחוז בקירוב.

לוח 1: אוכלוסיית ישראל בשנים נבחרות במספרים מוחלטים (ובאחוזים) ²⁹					
השנה	סך הכול	יהודים	ערבים	אחרים*	עולים מקום המדינה ועד תום השנה הנידונה
1948	872,700 (100.0)	716,700 (82.1)	156,000 (17.9)	--	101,800
1958	2,031,700 (100.0)	1,810,200 (89.1)	221,500 (10.9)	--	984,800
1968	2,841,100 (100.0)	2,434,800 (85.7)	406,300 (14.3)	--	1,310,600
1978	3,737,600 (100.0)	3,141,200 (84.0)	596,300 (16.0)	--	1,657,800
1988	4,476,800 (100.0)	3,659,000 (81.7)	817,700 (18.3)	--	1,824,800
1998	6,041,400 (100.0)	4,785,100 (79.2)	1,105,400 (18.3)	150,900 (2.5)	2,728,400
2008	7,374,000 (100.0)	5,569,200 (75.5)	1,487,600 (20.2)	317,100 (4.3)	3,045,100
* עד שנות ה-90 נכללו "אחרים" עם "ערבים". השינוי בא בעיקר בעקבות עלייה גדולה של לא יהודים, בגל העלייה הגדול לאחר קריסת ברית המועצות. ³⁰					

חוק השבות וכמיהתם של יהודים לעלות לארץ ישראל הביאו לידי לגידול הולך וגובר של שיעור היהודים החיים בארץ מתוך כלל האוכלוסייה היהודית בעולם. לוח 2 משקף את השינויים שחלו בהרכב של יהדות העולם בנקודות זמן נבחרות. למרות הגידול בשיעור היהודים החיים בארץ, גם כיום רוב יהודי העולם חיים מחוץ לישראל.

²⁹ על פי נתוני הלשכה לסטטיסטיקה בשנת 2010

³⁰ עולים אלה אמנם נחשבים לא יהודים על פי ההלכה, אך ברובם המכריע הם ממלאים אחר המדדים המקובלים של השתייכות לאומית.

לוח 2: יהודים בעולם ובארץ ישראל בשנים נבחרות ³¹			
השנה	מספר היהודים בעולם (במיליונים)	מספר היהודים בישראל (במיליונים)	אחוז היהודים בישראל מתוך כלל יהודי העולם
1925	14.8	0.14	1.0
1939	16.6	0.45	2.7
15.5.48	11.5	0.65	5.7
2009	13.4	5.7	42.5

מבט השוואתי לשאלת ההגירה וסיבותיה

הגירה המשנה את אופיין הדמוגרפי של מדינות אינה מיוחדת כמובן לישראל. תיאוריות מודרניות בשאלת ההגירה וסיבותיה ומחקרים בנושא התפתחו כבר בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים. באותה תקופה עמדה ההגירה לארצות הברית במוקד העניין האקדמי והציבורי. אך אבי תורת ההגירה המודרנית, ארנסט ג'ורג' רבנסטיין, התמקד בהגירה הבריטית³². בשנים האחרונות יש עניין רב בשאלות ההגירה בתוך אירופה, בעקבות פתיחות הגבולות במסגרת האיחוד האירופי, ובהגירה אל אירופה, כאלמנט מרכזי של תהליכי הגלובליזציה והגירת העבודה³³. יש מדינות באירופה המשנות את חוקי ההגירה שלהם בשל מה שהן רואות כהצפת מהגרים באורח הפוגע במובנים כלכליים ותרבותיים באזרחי המדינה הוותיקים.

כפי שניווכח, ההגירה ברוב מדינות העולם נושאת לא פעם אופי שונה מההגירה לישראל. אין כל ספק כי הן מבחינת חוקי המדינה והן מבחינת המוטיבציה של העולים לארץ, הזיקה למדינה היהודית משמשת גורם מרכזי במקרה הישראלי. דומה כי סיבות ההגירה אל מדינות אחרות ומתוכן שונות.

³¹ על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2010.

³² Ravenstein, E.G., "The Birthplace of the People and the Laws of Migration", *The Geographical Magazine*, 3; Ravenstein, E.G., "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235, 1885; Ravenstein, E.G., "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, 52(2), 241-305

³³ ראו למשל: Geddes, A., *Politics of Migration and Immigration in Europe*, Sage, 2003

על פי נתוני הארגון הבינלאומי למען הגירה³⁴ ונתוני המחלקה לכלכלה ולענייני חברה של האו"ם³⁵ כ-3.1% מאוכלוסיית העולם – כ-214 מיליון בני אדם, 51% מהם גברים, היו מהגרים בשנת 2010. זאת, לעומת כ-150 מיליון מהגרים בשנת 2000. קיימים הבדלים ניכרים בכמות המהגרים המתגוררים במדינות שונות. המדינות בעלות שיעור המהגרים הגבוה ביותר הן קטאר (87%), איחוד הנסיכויות הערבי (70%), ירדן (46%), סינגפור (41%) וערב הסעודית (28%). המדינות שבהן שיעור המהגרים הנמוך ביותר הן אינדונזיה, הודו, רומניה וניגריה. בכל המדינות הללו שיעור המהגרים נמוך מאחוז אחד. אחריהן באות יפן (1.7%), תורכיה (1.9%), סלובקיה (2.4%) ודרום אפריקה (3.7%).

על פי נתוני ה-CIA המדינות בעלות מאזן ההגירה השלילי ביותר היו בשנת 2012 ירדן (מאזן שלילי של 33 מהגרים לכל 1000 נפש), סוריה (28), מיקרונזיה (21), טונגה (18), גויאנה (13), האיים המלדיביים (13), לבנון וסומליה (12). המדינות בעלות מאזן ההגירה החיובי ביותר היו קטאר (41 מהגרים לאלף נפש), איחוד הנסיכויות הערבי (17), סינגפור (16), בחריין (15) וקפריסין (11).

עיון ברשימות דלעיל מרמז על כך שסיבה מרכזית להגירה היא כלכלית. כמו כן, דומה כי ההגירה מתבצעת למדינות שיש אליהן קרבה פיסית ולשונית. אפשר להעלות כמה השערות לגבי סיבות ההגירה, וביניהן:

- ההגירה מתבצעת ממדינות שהמצב הכלכלי בהן קשה יותר למדינות שהמצב הכלכלי בהן טוב יותר.
- ההגירה מתבצעת ממדינות שרמת המודרניזציה בהן נמוכה יותר למדינות שרמת המודרניזציה בהן גבוהה יותר.
- ההגירה מתבצעת ממדינות שמצב הזכויות הפוליטיות והחירויות האזרחיות בעייתי יותר למדינות שבהן מצב הזכויות והחירויות טוב יותר.
- מדינות הומוגניות מבחינה דתית ואתנית מושכות מהגרים פחות ממדינות הטרוגניות.³⁶

³⁴ International Organization for Migration (IOM), *A Comparative Study Assessing Residence Options for Trafficked Persons*, IOM, 2010

³⁵ United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA)

³⁶ בהמשך להגות הבסיסית של רבנסטיין שהוזכרה לעיל, קיימת ספרות ענפה ביותר על גורמי "משיכה ודחיפה" של מהגרים. מאמר ייצוגי: Zimmermann, K.F., "European Migration: Push and Pull", *International Regional Science Review*, 19 (1&2), 95-128, 1996

להלן מספר נתונים ראשוניים הנוגעים להשערות הנידונות. היקף ההגירה נבדק באמצעות הנתון "מאזן ההגירה" (net migration ratio) לשנת 2012 מתוך אתר ה-CIA על מדינות העולם (The World Factbook). גם רוב הנתונים האחרים עליהם הסתמכנו לקוחים מאותו מקור. נתונים הנוגעים לרמת הזכויות הפוליטיות ולרמת החירויות האזרחיות לקוחים מתוך אתר Freedom House. ארגון זה עוסק, בין השאר, בהענקת "ציונים" בשני התחומים למדינות העולם במשך למעלה משישים שנה. המצב הכלכלי במדינות השונות נבדק באמצעות התל"ג לנפש במדינות השונות. רמת המודרניזציה נבדקה באמצעות תוחלת החיים. רמת הזכויות והחירויות נמדדה כאמור באמצעות מדדי Freedom House. רמת ההומוגניות הדתית נמדדה על פי שיעור האזרחים שלהם הדת השכיחה ביותר ורמת ההומוגניות האתנית נמדדה על פי שיעור האזרחים המשתייכים לקבוצה האתנית הגדולה ביותר.

על מנת לבחון באורח ראשוני את ההשערות שהעלנו בדקנו את המתאם הלינארי (פירסון) בין מאזן ההגירה לבין כל אחד מן המשתנים האחרים לגבי כלל מדינות העולם (שלגביהן היו לנו נתונים) ובתוך כל אחת מן היבשות. במישור הגלובלי מתייחסים הממצאים השונים לכ-180 מדינות מתוך 194 מדינות עצמאיות. בדיקה זו היא פשטנית למדי, אך די בה כדי להצביע על מגמות ברורות. לוח 3 מציג את הממצאים.

לוח 3: המתאם הלינארי בין מאזן ההגירה לבין משתנים נבחרים בעולם וביבשות השונות						
	תל"ג לנפש	תוחלת חיים	זכויות פוליטיות	חירויות אזרחיות	הומוגניות אתנית	הומוגניות דתית
מתאם גלובלי	0.37	0.14	0.00	0.06	-0.15	0.01
אפריקה	0.12	-0.14	-0.06	-0.03	-0.12	-0.16
אירופה	0.47	0.63	0.27	0.44	0.22	0.03
אמריקה	0.54	0.35	0.11	0.09	-0.04	0.06
אסיה	0.36	0.16	-0.08	0.02	-0.44	0.03
אוקיאניה	0.59	0.29	0.42	0.50	0.45	-0.55

השורה המתייחסת ל"מתאם הגלובלי" מסכמת את הממצאים. ראשית, אף אחד מן המשתנים אינו "מסביר" את ההגירה באופן מלא. אך בולט מאוד הקשר בין מאזן ההגירה לבין התל"ג לנפש.

במילים אחרות, הגורם הכלכלי משפיע על ההגירה יותר מכל גורם אחר. תופעה זו קיימת ביסודו של דבר גם בכל אחת מן היבשות. בדיקת מאזן ההגירה לגבי הקבוצות "היבשתיות" של המדינות מעידות על קשר בין מאזן ההגירה למשתנים אחרים הייחודיים למדינות אלה. כך למשל קשורה ההגירה למדינות אירופה מכלל העולם ולמדינות אירופה המערבית בפרט, וההגירה לאוסטרליה ולניו-זילנד במשקל החיובי של הזכויות והחירויות. אירופה ואמריקה (הצפונית) משמשות מוקד משיכה גם בשל רמת המודרניזציה (שנמדדה כאמור על ידי תוחלת החיים). המדדים בעניין ההומוגניות שונים מאוד ביבשות שונות ומצביעים על מגמות נוגדות זו לזו הניתנות להסבר בהקשרים של מדינות ספציפיות.

"מהגרי עבודה" מהווים חלק מכריע באוכלוסיית המהגרים. אלה מונעים כמובן בעיקר על ידי הגורם הכלכלי. על פי הערכות הבנק העולמי לשנת 2010 העבירו המהגרים בארצות העולם לארצות מוצאן כ-440 מיליארד דולר. קרוב לשלושה רבעים מן הסכום הועברו למדינות מתפתחות. המדינה הבולטת ששמשה מקור לעניין זה הייתה ארצות הברית (כ-48 מיליארד דולר). ערב הסעודית דורגה במקום השני לפני שוויץ ורוסיה³⁷.

למרות האמור לעיל ברור כי קיימות סיבות רבות להגירה. פאן ושטרק³⁸ למשל טוענים כי לעיתים קרובות ההגירה אינה נובעת אך ורק מסיבות כלכליות וכרוכה ברצונם של מהגרים להימנע מהשפלה חברתית ובכללה השפלת עיסוק ("occupational humiliation"). המשקל של גורמים שאינם כלכליים מובהקים, נידונה בהרחבה על ידי חוקרים רבים. אדלרוף³⁹, למשל, מציין כי ההגירה קשורה לא רק בשאלת המרחק הגיאוגרפי אלא ב"מרחקים חברתיים". הרעיון הצינוני והגשמתו בהגירה לארץ ישראל קשור כמובן בשני הגורמים הללו. יהודים בנכר הושפלו חברתית במובן הצינוני ביותר – לעיתים קרובות תוך דגש על "השפלה תעסוקתית", ו"הקרבה החברתית" שלהם לישראל כרוכה במאפיינים תרבותיים ולאומיים.

³⁷ World Bank's Migration and Remittances Factbook, 2011

³⁸ Fan C.S. and Stark, O, "A Theory of Migration as a Response to Occupational Stigma", *International Economic Review*, 52(2), 549-572, 2011

³⁹ Adelrof, G.A., "Social Distance and Social Decisions", *Econometrica*, 65, 1005-1027, 1997

שאלת ההגירה קשורה בדילמה חברתית בסיסית אשר כונתה בהקשר הנוכחי כדילמת "גבולות הסולידריות". ראינו כי סולידריות מדינתית אינה רק פתרון מעשי וראוי אלא ששמירתה עולה בקנה אחד עם זכויות וחירויות יסוד ליברליות דוגמת "זכות ההגדרה העצמית" ו"חופש ההתאגדות".

גבולות הסולידריות המקובלים והקובעים ביותר בעולם בן זמננו הם גבולות המדינות הריבוניות בכלל וגבולות מדינת הלאום בפרט. אופיין של מדינות כרוך כידוע בשאלות טריטוריאליים ובריבוניות המדינה החלה על הטריטוריה שבשליטתה. ריבוניות זו היא הקובעת בענייני הגירות מן המדינות ואליהן. ההסדר הבינלאומי ובוודאי שעקרונות המוסר הבסיסיים מחייבים מדינות לסייע לפליטים – בפרט כאלו שנסו על נפשם – אך מותרים, בעיקרו של דבר, את הסדרי ההגירה למדינה הריבונית. מדינות אינן חייבות להעניק אזרחות לפליטים או אפילו לקלוט אותם, אלא להימנע מהסגרתם למקומות שבהם צפויה להם סכנה. כל המדינות מפעילות מבחנים סלקטיביים להגירה. במדינות רבות מבחנים מרכזיים קשורים לזהות הלאומית של המדינה ושל המבקשים להגר אליה.

הן במישור התיאורטי והן במישור המעשי בולטת הגותו הליברלית של וודרו וילסון בעניין הזכות להגדרה העצמית. זכות זו באה לידי ביטוי במדיניות ההגירה של מדינות רבות. רעיון ההגדרה העצמית מומש עם הקמת חבר הלאומים שהכיר בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית ולהקמת בית לאומי יהודי. אין ספק כי הכרה זו באה בשל מאמצי התנועה הציונית.

במוקד הרעיון הציוני עומדת רעיון הקמת הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל. הרעיון הציוני מעמיד במרכזו את עניין הגירת היהודים לארץ ישראל. גורמים אנטי ציוניים שוללים את הן את זכותם של יהודים להגר לארץ ישראל והן את זכות קיומה של מדינה יהודית. ציונים ואנטי ציונים כורכים את שאלת ההגירה ושאלת זכות קיומה של מדינת ישראל זו בזו.

לאחר הקמת המדינה בא הרעיון הציוני לידי ביטוי בחוק השבות ובחוק האזרחות. ערעור על החוקים הללו כמוהו כערעור על זכות קיומה של מדינת ישראל. חוקים מסוגו של חוק השבות

קיימים במדינות דמוקרטיות-ליברליות רבות, והניסיון לערער עליהם דווקא בהקשר הישראלי אינו עולה בקנה אחד עם המקובל במישור הנורמטיבי והמעשי.

תוצאות מלחמת העצמאות, חוקי ההגירה של מדינת ישראל וכמיהתם של יהודים לעלות לארץ הגשימו את הרעיון הציוני בשני מובנים. ראשית, במדינת ישראל רוב ברור ויציב לאזרחי המדינה היהודים. שנית, שיעור היהודים המתגורר בישראל מתוך כלל יהדות העולם הולך וגדל.

בדיקה השוואתית מעלה כי העניין הלאומי משפיע על הגירה במדינות מסוימות. כך למשל ההגירה בין המדינות הערביות, בשל קרבת השפה ותחושת הלאומיות הפאן-ערבית. עם זאת, המשתנה הבולט ביותר הקשור להגירה הבינלאומית הוא המשתנה הכלכלי. תיאוריות מודרניות מדגישות בצד המשתנה הכלכלי את חשיבות ההשפלה והמרחקים החברתיים כגורמי הגירה.

המשולש של מדינת לאום, משטר דמוקרטי, ומדיניות הגירה ליווה את הציונות מראשית דרכה. יהודים נרדפו על יהדותם בכל הגלויות. הציונות שאפה לפתור את בעיות היהודים בכל אתר ואתר על ידי הקמת מדינת לאום אליה יהגרו יהודים מכל התפוצות. מאז החל המפעל הציוני, דגלה ההנהגה הציונית ודגל רוב ציוני בהקמת מדינת לאום דמוקרטית שתמשיך במפעל ההגירה. ההנחה הנחרצת בהנהגה הציונית הייתה שהמדינה שתקום תהיה מדינה יהודית ודמוקרטית. כלומר: מדינת לאום ומדינת כל אזרחיה. הניסיון לצור ניגוד בין שני המרכיבים הללו בין בהקשר שאלת ההגירה ובין בהקשרים אחרים אינו נכון ואינו מוסרי. הוא מתכחש להגות הציונית, מעוות את ההווה הבינלאומית של העידן המודרני וסותר את ההווה הפוליטית, המעשית והמשפטית של מדינת ישראל. הטענה של זכות אוניברסאלית להגירה וחובה אוניברסאלית לקליטת מהגרים מופרכת מוסרית, משפטית ומעשית הן בישראל והן בכל מדינה אחרת.